

КОЛЬОРАТИВИ В ПОЕЗІЯХ В. СТУСА

Анотація. Стаття характеризує використання словника кольоропозначень у поезії В. Стуса. Автор аналізує використання специфічного лексикону й граматики, що належать до стилю.

Ключові слова: кольоропозначення, словник кольоропозначень, експресія, семантика.

Аннотация. Статья характеризует использования словаря цветообозначений в поэзии В. Стуса. Автор анализирует использование специфического лексикона и грамматики, относящихся к стилю.

Ключевые слова: цветообозначения, словарь цветообозначений, экспрессия, семантика.

Summary. The article focuses on of the vocabulary dealing with colour in the poetry V. Stusa. The author analyzes the use of the unique lexicon and grammar as it relates to style.

Key words: colour designation, colour vocabulary, expression, semantics.

Кольори постійно привертають увагу науковців і досліджуються в різних напрямках – фізичному, психологічному, філософському, мистецтвознавчому, лінгвістичному.

У мовознавстві проблема кольороназв розглядається в кількох аспектах. Кольоропозначення становлять об'єкт наукових студій у галузі порівняльного мовознавства, психолінгвістики, досліджуються лінгвістами в перекладознавчому аспекті, опрацьовуються структурно-семантичні зв'язки позначень кольору як елементів мовної системи тощо. Про невичерпність проблеми й водночас посилену увагу дослідників до неї свідчать численні новітні розвідки, у яких розглядається колір на лексика.

Колірна лексика вже кілька десятиліть привертає увагу дослідників завдяки своєму семантичному багатству, активності використання, різноманітності джерел походження. У центрі зацікавлень мовознавців – специфіка колірних лексем як особливої лексико-семантичної групи, стилістичні аспекти функціонування кольоропозначень, історія виникнення окремих кольороназв української мови, структурно-семантичні типи кольоропозначень.

У поетичній мові назви кольорів відзначаються багатством семантичних наповнень і виконуваних функцій. Колірна гама як важлива мовноестетична категорія є одним із показників індивідуального стилю автора, має принципове значення для розуміння специфіки поетичномовних картин світу, динаміки ідейно-художніх систем, традицій і новаторства поетичної мови тощо. Проблема семантичних перетворень кольоративів у художньому тексті постійно перебуває в полі зору науковців (О. Дзівак, І. Бабій, А. Кириченко, Ю. Франчук, Г. Яворська, І. Ковальська та ін.).

Мета нашої статті полягає в тому, щоб проаналізувати особливості кольоронайменувань, їх творення та різноплановий характер похідних на основі поетичного мовлення В. Стуса.

Завдання дослідження:

- з'ясувати особливості творення кольоропозначень;
- проаналізувати стилістичну роль кольоропозначень у поетичному мовленні В. Стуса.

На індивідуальний стиль письменника звертала увагу дослідниця Аріадна Шум, яка в передмові до брюссельського видання збірки «Зимові дерева» зазначала: «... Його (В. Стуса) знання виявляється і в багатстві тематики, глибини філософічних міркувань і незвичайній різноманітності лексики та фразеології». Як зазначав дослідник Ю. Шевельов, – «це особлива поетична мова, наснажена великою кількістю різноманітних художньо-виражальних засобів» [1, с. 15].

Семантика кольоропозначень В. Стуса пов'язується із життєвим шляхом поета. Провідним кольором його збірок був чорний, що символізував широкий спектр семантики (трагізм, негативні емоції, приреченість, самотність та ін.). Якщо у перших збірках ще виступають блакитний, білий кольори, то пізніше митець тяжіє до синього, фіолетового, чорного.

Усі виокремлені нами приклади можна розподілити на дві групи: якісні прикметники та якісні прикметники, що походять із відносних. Наприклад: **зелені** вруни [6, с. 310], **білий** папір [6, с. 50], **чорна** тінь [6, с. 38], **синє** поле [6, с. 120]. Подані прикметники є якісними. Якісними прикметниками, що походять із відносних, є **золоте** жито [2, с. 82], **іржавий** дим [5, с. 8].

У досліджуваному матеріалі найчастіше використовуються прикметники, творення яких пов'язується із морфологічним способом, наприклад, суфіксальним: **золотаве** слово [3, с. 300], вона (жінка) **білява** [2, с. 41], **зеленавий** ліс [3, с. 81], **рудаві** осі [4, с. 268]. Подані прикметники утворюються шляхом додавання до основи суфіксів -ав-, -яв-, які означають менший ступінь або частковість прикмети, вираженої основою. Не менш продуктивним є суфікс -уват-: **сизувата** мла [3, с. 172], **сизувата** тиша [3, с. 54], **сизуватий** сон [3, с. 115], **рудуватий** дим [3, с. 307].

*Баржа – під жовто-зеленими вогнями,
за баржею – жовтувата вода [6, с. 38];
Заторготіла ринва. У вікно
упало кілька синюватих крапель
невійманих, як ртуть [5, с. 79].*

Суфікс -есеньк- на означення вищої міри пестливості використовується при творенні слова **біле-**

сенькі (руки) [3, с. 320]. Прикметник **сивенький** (тато) [3, с. 361] утворюється за допомогою суфікса -еньк-, який означає здрібнілість або пестливість.

Серед прикладів наявні якісні прикметники, які утворилися за допомогою суфіксів -яст- на означення подібності, збільшеності, рясноти ознаки, -ив- на означення внутрішніх прикмет осіб або ознак предметів та явищ: **білясте** небо [5, с. 131], **червонясті** ластівки [5, с. 83].

Зрідка нові слова утворені префіксальним способом, наприклад, за допомогою префікса пре- із значенням інтенсивності ознаки, яка виявляється більшою чи меншою мірою, що надає мовленню експресивного забарвлення: **пребілий** світ [5, с. 187].

На означення кольорів автор, крім прикметників, часто використовує іменники, утворені безафіксним способом, або нульовою суфіксацією. Наприклад: темна **синь** [3, с. 80], блідава **зелень** [2, с. 134], **червіль** дня [2, с. 142]. При творенні таких похідних часто наявне чергування парних твердих / м'яких приголосних в основах. Такі іменники відзначаються значною експресивністю:

*Це небо, де **блакить** дзвінка*

Провалюється в соснах... [3, с. 77];

Прикрійся мідною горою,

*сховай зухвалу **голубиль** [2, с. 83];*

... Ступай собі на горло.

*Окруж – лиш коридорна **сизь***

*та вартового постать **чорна** [3, с. 143].*

Іменники на позначення кольорів творяться за допомогою суфіксальних формантів -от-, -инк-, -изн-, -яв-: **білота** [2, с. 137], **чорнота** [2, с. 167], **блакитинка** [3, с. 318], **білизна** [4, с. 198], **жовтизна** [5, с. 118], **синява** [4, с. 273].

Дієслова на позначення кольору становлять окрему групу: **посивіти** [5, с. 270], **золотіла** [4, с. 354], **чорніє** [6, с. 65]. Найпродуктивнішим способом творення нових дієслів при дослідженні поетичного мовлення В. Стуса виявився префіксальний: **зазолотіла синь** [2, с. 84], **зачервоніє** горобина [2, с. 166], **поголубів**, **посивів** [2, с. 139], **вижовк** світ [3, с. 361], **вичорнів** моріг [4, с. 95]. Чітко простежуються особливості категорії дієслів – дієслова недокожаного виду: вирви **чорніють** [2, с. 198], **багріє** [2, с. 126], **лиловіє** острів [6, с. 138], **червонів** багульник [6, с. 93], **синіло**, **блакитніло** небо [3, с. 391]; дієслова докожаного виду: **посивів** [5, с. 270], **побілів** [5, с. 338] та ін. Стилістичною виразністю забарвлена наказова форма дієслів:

*Бийся крильцями в небі, поглядом **голубій!*** [2, с. 163];

***Вижовкни**, світе мій,*

*Споловій мою душу, **ранній** [6, с. 38].*

Від назв кольорів у текстах поезій утворені активні дісприкметники теперішнього часу: **жовтіюче** листя [3, с. 347], **рожевіючий** промінь [2, с. 45]; минулого часу: **пожовклий** листочок [2, с. 131], **посивілі** тополі [3, с. 61], **почорнілі** ластівки [6, с.

47]; пасивні дісприкметники: **вибілене** полотно [6, с. 42], **золочене** обіддя [3, с. 69] та ін.

Яскраву стилістичну роль відіграють авторські новотвори В. Стуса: **зсивілі** брови [5, с. 349], літа **прочорнені** [5, с. 124].

Підкреслюють, увиразнюють ступінь ознаки прислівники-кольоронайменування відприкметникового походження: **червоно** [3, с. 48], **дочорна** [там же], **лазурово** [6, с. 333], **срібно** [4, с. 114], **криваво** [2, с. 82], **голубувато** [5, с. 146]. З метою підсилення значення кольору автор використовує повтор лексем: **жовто-жовто** [5, с. 194].

Н. Ф. Клименко в праці «Як народжується слово» зазначає: «Словоскладання і основоскладання прикметників дихає могутнім подихом народної творчості та фантазії. Українська поезія надзвичайно насичена композитами з кольористичним компонентом, що відображають позитивне чи негативне відношення автора до зображуваного...».

О. Тарнавський писав про В. Стуса: «Його поезія – нова, його мова добірна – він шукає того слова, що творить справжню поезію, що ... оголена до самої суті – самий екстракт поезії» [1, с. 16].

Важливе місце у функціональностилістичному словотворенні автора посідає основоскладання: **сіро-чорна** труна [2, с. 107], **жовто-зелені** вогні [6, с. 38], **лілово-сірий** шлак [2, с. 140].

Складання основ здійснюється на базі сурядних словосполучень двох прикметників: **темно-карі** зіниці [3, с. 174], **чорно-червона** арка [2, с. 144], прислівника та прикметника: **тривожно-білий** сніг [3, с. 164], **тьмяно-синя** тіль [2, с. 151], **голубливо-фіалковий** [3, с. 165] або на основі підрядних сполучень іменника і прикметника: **чорнобрива** Галя [2, с. 154], **червонобокі** сні [2, с. 94], **червоноокий** кінь [3, с. 325]. Найбільш поширеними є двокомпонентні складні прикметники: **жовто-зелена** брость [2, с. 82], **червоно-бурі** плями [3, с. 142]. Для посилення експресії автор вдається до редуплікації: **сині-сині** айстри [6, с. 272], **чорний-чорний** ворон [6, с. 143], **білі-білі** сні [6, с. 95].

Важливу роль у поетичному мовленні автора відіграють складні слова, як-от: **яро-чорна** вода [6, с. 252], **бузково-яра** віть [4, с. 359], **златаво-ярий** ріг [3, с. 146].

Значну групу складних слів у поезії становлять деривати, що містять вказівку на позначення частин тіла людини: **білоголово-мудра** [3, с. 154], **червонорукий** [3, с. 110], **червоноперса** [3, с. 123], **золотозуба** [3, с. 336], **темно-карі** зіниці [3, с. 174].

У досліджуваних текстах можна виокремити низку тематичних груп з кольоропозначеннями:

- абстрактні поняття: **зелено-синій** мир [3, с. 324], **червоно-золоті** слова [3, с. 354];

- назви рослин: **карокорі** сади [3, с. 208], **зелен-жита** [2, с. 104];

- позначення пір року, явищ природи: **синяво-полискова** весна [3, с. 273], **тривожно-білий** сніг [3, с. 164];

- просторові поняття: **зеленаво-непрístupне** небо [3, с. 77], **синьо-маревний** пісок [2, с. 160];

- астрономічні поняття: **черлено-ярі** близнюки (зорі) [3, с. 317];

- назви тварин: **рожево-руді** лисиці [6, с. 171], **червоноокий** кінь [3, с. 325].

Утворюються способом складання й іменники: **чорноводдя** [2, с. 111], **білопіння** [3, с. 61]. Перша частина оказіоналізмів-іменників на позначення кольору може становити коротку форму прикметника: **зелен-крига** [2, с. 135], **зелен-жито** [2, с. 104].

Незвичними та оригінальними є авторські поєднання слів: **білий** грім [2, с. 90], **зелена** **блакить** [2, с. 147], **фіолетове** сонце [3, с. 359], **синь** **зазо-**

лотіла [2, с. 84], **чорніс** безум [2, с. 120]. Це в багатьох випадках дає підстави для створення індивідуально-авторської метафори, неповторних індивідуально-авторських епітетів.

Отже, ми розглянули різноманітні способи творення вторинних кольоронайменувань у поезії В. Стуса. Найпоширенішим серед них є суфіксальний. Безафіксний тип словотвору є продуктивним при творенні іменників. Для творення складних прикметників характерними є слово- та осново-складання. Композити, утворені складанням, різнопланові тематично. Ліричні твори поета відзначаються наявністю значної кількості новотворів-оказіоналізмів, що є незвичними, оригінальними. Такі одиниці виконують у першу чергу художньо-естетичну функцію.

ЛІТЕРАТУРА

1. Радомська О. Мова як мистецтво / Ольга Радомська // Українська мова та література. – 2002. – №15. – С. 10 – 17.
2. Стус В. Вікна в позাপростір: Вірші, статті, листи, щоденник, записи / В. Стус. – К.: Веселка, 1992. – 262 с.
3. Стус В. Зібрання творів; у 12-ти т., Т. 1. / В. Стус / Редкол.: Д. Стус (голова) та ін. – К.: Київська Русь, Факт, 2007. – 560 с.
4. Стус В. Зібрання творів; у 12-ти т., Т. 3. / В. Стус / Редкол.: Д. Стус (голова) та ін. – К.: Київська Русь, Факт, 2008. – 752 с.
5. Стус В. Зібрання творів; у 12-ти т., Т. 4. / В. Стус / Редкол.: Д. Стус (голова) та ін. – К.: Київська Русь, Факт, 2008. – 480 с.
6. Стус В. Палімпсест: Вибране / В. Стус. – К.: Факт, 2003. – 432 с.

Стаття надійшла до редакції 17.03.2011